

ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ECHR CASE LAW AND COURT PRACTICE ON OBSERVANCE OF REASONABLE TIME LIMITS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Драган О.В., д.ю.н.,

Заслужений юрист України,

професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Київський інститут інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено розгляду такого принципу права як дотримання розумних строків у кримінальному провадженні і також практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), вітчизняна судова практика, розвиток правової системи в умовах проголошеного в Україні військового стану.

У статті визначено, що в юридичній науці і практиці проблематика принципів права є визначальною, оскільки належить до фундаментальних і містить широке коло багатограних питань, які важко охопити одним загальним підходом чи дефініцією.

В Україні проголошений і діє принцип верховенства права, і за жодних умов, навіть в разі оголошення в країні воєнного стану, згадані основоположні начала не можуть нехтуватись жодним з суб'єктів правозастосовчої діяльності.

Автором наголошується, що згідно з практикою ЄСПЛ обчислення строку провадження у кримінальному провадженні розпочинається з моменту винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого, затримання особи за підозрою у вчиненні злочину чи допиту її як підозрюваного.

Дотримання розумних строків є однією із засад кримінального провадження, закріпленою у ст. 28 КПК, що відображає вимоги ст. 6 Конвенції.

Автором статті робиться висновок про те, що строки розслідування мають важливе значення як у питанні раціональності та ефективності кримінального провадження на досудовій стадії, так і в контексті гарантій прав і свобод людини. Їх дотримання у кримінальному провадженні зумовлює законність вчинення процесуальних дій та дає можливість стороні обвинувачення здійснювати досудове розслідування.

Оскільки процесуальний строк і його дотримання є не простою формальністю, а важливою умовою для забезпечення дотримання принципу законності у кримінальному провадженні, при його обчисленні необхідно враховувати положення чинного КПК та судової практики.

Ключові слова: Європейський суд по правам людини, принципи права, кримінальне провадження, розумні строки, права людини, процесуальні строки, підозра, обчислення строків, підозра у вчиненні злочину, верховенство права.

The article is devoted to consideration of such principle of law as observance of reasonable terms in criminal proceedings and also practice of the European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR), domestic judicial practice, development of the legal system in the conditions of martial law proclaimed in Ukraine.

The article determines that in legal science and practice the problem of the principles of law is decisive, since it belongs to the fundamental and contains a wide range of multifaceted issues that are difficult to cover with one general approach or definition.

In Ukraine, the principle of the rule of law is proclaimed and operates, and under no circumstances, even in the case of the declaration of martial law in the country, these fundamental principles can not be neglected by any of the subjects of law enforcement activities.

The author notes that, according to the practice of the ECHR, the calculation of the period of proceedings in criminal proceedings begins from the moment a decision is made to bring a person as an accused, detain a person on suspicion of committing a crime or interrogate him as a suspect.

Observance of reasonable terms is one of the principles of criminal proceedings enshrined in Article 28 of the CPC, which reflects the requirements of Article 6 of the Convention.

The author of the article concludes that the terms of the investigation are important both in the issue of rationality and effectiveness of criminal proceedings at the pre-trial stage, and in the context of guarantees of human rights and freedoms. Their observance in criminal proceedings determines the legality of the commission of procedural actions and enables the prosecution to conduct a pre-trial investigation.

Since the procedural term and its observance is not a simple formality, but an important condition for ensuring compliance with the principle of legality in criminal proceedings, when calculating it, it is necessary to take into account the provisions of the current CPC and judicial practice.

Key words: European Court of Human Rights, principles of law, criminal proceedings, reasonable terms, human rights, procedural terms, suspicion, calculation of terms, suspicion of a crime, rule of law.

Згідно з ч. 5 ст. 13 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а відповідно до ч. 6 цієї статті такі висновки враховуються іншими судами під час застосування таких норм права [1].

Пунктом 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, визначеним законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [2].

ЄСПЛ у п. 18 рішення від 27.06.1968 у справі «Вемхофф проти Німеччини» («Wemhoff v. Germany») вказав,

що чітка мета положень п. 1 ст. 6 Конвенції у кримінальних справах полягає у забезпеченні того, щоб особи не перебували занадто довго під обвинуваченням та обвинувачення було чітким [3].

Дотримання розумних строків є однією із засад кримінального провадження, закріпленою у ст. 28 КПК, що відображає вимоги ст. 6 Конвенції [4].

Велика палата ЄСПЛ у п. 68 рішення від 03.12.2009 у справі «Карт проти Туреччини» («Kart v. Turkey») зазначила, що право на розгляд справи впродовж розумного строку базується на необхідності гарантувати, що обвинуваченим не доведеться залишатись занадто довго у стані невизначеності щодо результатів кримінальних звинувачень проти них [5].

Згідно з практикою ЄСПЛ обчислення строку провадження у кримінальній справі розпочинається з моменту винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого, затримання особи за підозрою у вчиненні злочину

чи допиту її як підозрюваного (навіть допиту особи як свідка, якщо з протоколу допиту вбачається, що на момент допиту слідчий вже підозрював допитуваного у причетності до конкретного злочину) залежно від того, яка із зазначених подій сталася раніше, і закінчується винесенням остаточного рішення у кримінальній справі.

У п. 253 рішення ЄСПЛ від 21.04.2011 у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» («Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine») вказано, що момент, з якого ст. 6 Конвенції починає застосовуватись до «кримінальних» питань, залежить від обставин справи. Провідне місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд, спонукає ЄСПЛ віддавати перевагу «сутнісній», а не «формальній» концепції «обвинувачення», про яке йдеться у п. 1 ст. 6 (п. 62 рішення ЄСПЛ від 18.01.2007 у справі «Шубінський проти Словенії» («Subinski v. Slovenia»)) [6].

Статтею 219 КПК визначено строки досудового розслідування та порядок їх продовження. Упродовж цих строків слідчий (дознавач) має провести досудове розслідування, а прокурор, використовуючи надані повноваження, забезпечує його проведення у розумні строки (ч. 2 ст. 28 цього Кодексу), які мають відповідати визначеним у законі строкам, з метою запобігання випадкам визнання судом доказів недопустимими та настання інших негативних процесуальних наслідків (санкцій), зокрема і закриття провадження (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК) [7].

Слід зазначити, що особливістю кримінальних процесуальних норм, на відміну від кримінально-правових, є те, що їхні структурні елементи (гіпотеза, диспозиція і санкція) у переважній більшості випадків не зосереджені в одній статті КПК, а викладені законодавцем окремо у різних статтях, іноді навіть розділах цього Кодексу, а отже зміст конкретної норми може бути виявлено лише шляхом системного тлумачення положень указанного Кодексу (постанова Верховного Суду України від 30.11.2017 у справі № 441/1659/15-к [8]).

При цьому прокурор повинен пам'ятати, що відповідно до ч. 5 ст. 294 КПК строк досудового розслідування, що закінчився, поновленню не підлягає.

Згідно з ч. 4 ст. 1, 2 ст. 113 КПК процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Будь-яка процесуальна дія або їх сукупність під час кримінального провадження має бути виконана без невинуватого затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного положеннями КПК.

Положення ч. 1 ст. 21, ч. 5 ст. 28 КПК також кореспондуються з Конвенцією і гарантують кожному право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. При цьому кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб кримінальне провадження стосовно нього було закрито.

Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання певних процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень (ч. 1 ст. 28 КПК).

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: його складність, яка встановлюється з урахуванням кількості підозрюваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування, поведінка учасників кримінального провадження, спосіб здійснення слідчим, прокурором своїх повноважень.

З метою забезпечення дотримання строків досудового розслідування Законом України від 03.10.2017 № 2147-VIII

«Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» ч. 1 ст. 284 КПК доповнено п. 10, згідно з яким кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Відповідно до п. 4 § 2 розд. 4 вказаного Закону, який набрав чинності 15.12.2017, такі зміни вводяться в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом, не мають зворотної дії в часі та застосовуються до справ, щодо яких відомості про кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР після введення в дію цих змін (постанова Верховного Суду від 14.12.2022 у справі № 754/10882/17, від 08.12.2022 у справі № 685/803/20) [9].

Важливим під час вирішення питання щодо можливості застосування положень абз. 1 п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК є також з'ясування сутності використаного в законі поняття «злочин проти життя та здоров'я особи». Об'єднана Палата Верховного Суду визначила його ознаки та констатувала, що воно охоплює не тільки протиправні діяння, передбачені в розд. II Особливої частини КК, а також включає інші склади тяжких та особливо тяжких злочинів.

Так, вирішуючи питання про закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, необхідно виходити з інкримінованих фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення та враховувати положення ст. 12 КК, згідно з якими визначається тяжкість відповідного злочину, об'єктом посягання (основним або додатковим) якого є життя та здоров'я особи.

Якщо з огляду на приписи ст. 12 КК та санкцію відповідної кримінально-правової норми злочин із додатковим об'єктом посягання у вигляді життя та здоров'я особи є тяжким чи особливо тяжким, то він для застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК охоплюється поняттям «тяжкий чи особливо тяжкий злочин проти життя та здоров'я особи» (постанова ОП ВС від 13.02.2023 у справі № 932/8842/20) [10].

У п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК чітко визначено початковий момент перебігу строку досудового розслідування, протягом і в межах якого досудове розслідування повинно бути закінчене, щоб уникнути можливості його закриття судом з підстав недотримання цієї імперативної норми.

Таким моментом є юридичний факт повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а точкою відліку строку, протягом якого досудове розслідування має бути закінченим, є день безпосереднього повідомлення особі про підозру.

Повідомлення про підозру – один із найважливіших етапів стадії досудового розслідування, що становить систему процесуальних дій і рішень слідчого або прокурора, спрямованих на формування законної та обгрунтованої підозри за умови забезпечення особі, яка стала підозрюваною, можливості захищатись усіма дозволеними законом засобами і способами. Повідомлення про підозру персоналізує кримінальне провадження, є юридичним фактом, що породжує виникнення кримінальних процесуальних правовідносин, та етапом, з якого починає реалізовуватись кримінальна відповідальність. Цим актом у кримінальному провадженні вперше формулюється та обгрунтовується підозра конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення (постанова ВС від 13.08.2020 у справі № 200/13490/15-к, постанова ВСУ від 24.11.2016 у справі № 5-328кс-16) [11/12].

Як вказав Верховний Суд при прийнятті 17.11.2022 рішення у справі № 199/7939/21 [13], досудове розслідування, яке має наслідком звернення до суду з обвинувальним актом, включає три ключові стадії:

початок – визначається внесенням відомостей до ЄРДР; **завершення** – пов'язується з фактом відкриття матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику та іншим особам відповідно до положень ст. 290 КПК; **закінчення** – фіксується направленням до суду обвинувального акта, тобто кінцевим моментом строку досудового розслідування є саме його **закінчення**, як це передбачено у ст. 219 цього Кодексу.

Висновки. Отже, строки розслідування мають важливе значення як у питанні раціональності та ефектив-

ності кримінального провадження на досудовій стадії, так і в контексті гарантій прав і свобод людини. Їх дотримання у кримінальному провадженні зумовлює законність вчинення процесуальних дій та дає можливість стороні обвинувачення здійснювати досудове розслідування.

Оскільки процесуальний строк і його дотримання є не простою формальністю, а важливою умовою для забезпечення дотримання принципу законності у кримінальному провадженні, при його обчисленні необхідно враховувати положення чинного КПК та судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Wemhoff v. Germany, Application № 2122/64. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%22fulltext%22:%22Wemhoff%20v.%20Germany%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57595%22%22>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Kart v. Turkey, Application № 8917/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%22fulltext>.
6. Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine, Application 42310/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%22fulltext>.
7. Subinski v. Slovenia, Application № 19611/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%22itemid%22:%22001-79156%22>.
8. Постанова Верховного Суду України від 30.11.2017 у справі № 441/1659/15-к , реєстраційний № 70764889 в ЄДРСР URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70764889>.
9. Постанова Верховного Суду від 13.08.2020 у справі № 91063754, реєстраційний № 200/13490/15-к в ЄДРСР URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91063754>
10. Постанова Верховного Суду від 13.02.2023 у справі № 932/8842/20, реєстраційний номер № 109075145 в ЄДРСР URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075145>
11. Постанова Верховного Суду від 13.08.2020 у справі № 91063754, реєстраційний № 200/13490/15-к в ЄДРСР URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91063754>
12. Постанова Верховного Суду України від 24.11.2016 у справі № 5-328к16, реєстраційний № 63392983 в ЄДРСР URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63392983>
13. Постанова Верховного Суду від 17.11.2022 у справі № 199/7939/21, реєстраційний № 107441965 в ЄДРСР URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441965>